

Михайлишин М. О.

Становлення і стан дослідження проблематики деформації та дифузії політичних інститутів і міжінституційних відносин у політичній науці

УДК 321.01:328(4)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-3.12>

Михайлишин М. О.
аспірант кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0009-0002-4377-6821

Дослідження деформації і дифузії політичних інститутів й міжінституційних відносин набуває все більшої ваги у сучасній політичній науці. Ця проблематика є важливою для розуміння динаміки політичних систем й інституційного дизайну, адже охоплює різні типи режимів і пояснює мінливість політичних інститутів у рамках різних інституційних правил і контексті. Однак незважаючи на значну увагу дослідників до окремих аспектів цього феномена, й досі бракує його цілісної концептуалізації. Це очевидно з авторського аналізу історії наявних досліджень інституційного дизайну, в яких виявляються неточності і проблеми попередніх підходів, зокрема через односпрямованість базових категорій та дослідницьких лінз останніх. Враховуючи це, метою представленого дослідження виступає опрацювання наявних наукових доробків на предмет феноменів деформації та дифузії політичних інститутів, а також спроба концептуалізувати ці явища і продемонструвати їхній науковий потенціал. Для розв'язання цієї мети в статті здійснено ретроспективний огляд попередніх напрацювань із різних напрямків інституційних досліджень, порівняно відповідні кейси та обґрунтовано на їхній основі власні концепти. Для цього передусім здійснено аналіз наукових робіт різних дослідників, які з різних перспектив вивчали окремі аспекти деформації і дифузії політичних інститутів або суміжні процеси. У ході дослідження встановлено, що феномени деформації та дифузії політичних інститутів є наскрізними для всіх типів політичних режимів, хоча їхні причини, наслідки і механізми можуть відрізнятися. Ці процеси мають комплексний характер, охоплюючи як формальні, так і фактичні аспекти функціонування політичних інститутів. Виявлено, що існуючі концепти мають партикулярний характер і не можуть повністю охопити явища інституційної дифузії і деформації. Зокрема, наголошено на необхідності розробки більш місткого поняття, яке б характеризувало набір ключових ресурсів, спроможностей, повноважень та арен політичних інститутів для швидкої та точної оцінки наявності чи відсутності дифузії або деформації. Запропоновано розглядати дифузію політичних інститутів і деформацію міжінституційних відносин як принцип загальної взаємодії політичних інститутів через розмаїте взаємопроникнення їхніх концептуальних параметрів. Це відкриває новий підхід до вивчення політичних систем, зокрема щодо їхньої мінливості й атиповості.

Ключові слова: політичні інститути, дифузія політичних інститутів, деформація міжінституційних відносин, неінституціоналізм, політичні системи, інституційний дизайн.

Вступ. Політична наука вже давно і активно досліджує проблематику вибору та використання різного інституційного дизайну і робить це в чинному вигляді та форматі щонайменше починаючи з 1980-х років, коли було подолано, з одного боку, юридичний формалізм, а з іншого – увагу до надміру конкретних деталей, зокрема поведінки й інтенцій політичних акторів. При цьому, науковці завжди прагнули і прагнуть знайти більш наукоємне підґрунтя для роботи, а вивчення політичних інститутів і міжінституційних відносин містить все ширшу і ширшу базу для емпіричних та статистичних досліджень. За такими лекалами ця галузь дослідження закономірно розвивається і до тепер, однак ми хочемо зупинитися на, як нам здається, ще одному дуже важливому її аспекті, а саме на проблематиці деформації інституційного дизайну та дифузії політичних інститутів і загалом міжінституційних відносин. Тим паче, що ця наукова проблематика надзвичайно слабо представлена в новітній політичній науці спеціалізованими дослідженнями, але на практиці ті проблеми, яких вона стосується, є загальновідомими.

Мета та завдання. Відтак мета представленого дослідження полягає у тому, щоби опрацю-

вати й систематизувати різні наявні дослідження на предмет означених категорій деформації і дифузії політичних інститутів і міжінституційних відносин, а також дотичних або суміжних до них феноменів, а вже саме на цій підставі спробувати концептуалізувати та продемонструвати наукоємність і достатній евристичний потенціал цих понять. Відповідно, завданнями дослідження є: оглянути наявні роботи з проблематики інституційного дизайну, виокремити і верифікувати наявність чи відсутність ефектів дифузії та деформації політичних інститутів і міжінституційних відносин, виокремити їхні розмаїті процесуальні особливості, а також порівняти формати цих феноменів у різних інституційних і режимних шаблонах.

Методи дослідження. Задля розв'язання поставленої мети та завдань ми ретроспективно оглянули попередні напрацювання з різних гілок інституційних досліджень, зокрема через порівняння відповідних кейсів й обґрунтування на їх підставі наших власних авторських концептів. Для цього ми застосовуємо декілька базових методологій. Найперше імплементується вже згаданий неінституційний підхід, основною якого виступає фокус

на дослідженні структури і функціонування політичних інститутів як основного предмету політичних досліджень. У межах цього підходу ми зосереджуємось на процесуальних особливостях взаємовідносин політичних інститутів для виявлення шуканих нами феноменів, їхніх зв'язків між собою та загалом з інституційним дизайном, в який вони включені. Адитивною методологією виступає біхевіоральний підхід, який ми використовуємо головно для закріплення наших результатів через аналіз поведінки окремих політичних акторів у випадках протікання процесів дифузії та деформації. Використовуючи його, ми демонструємо контрольованість параметрів індивідуальної мінливості, що може впливати на інституційний дизайн, і демонструємо зв'язок останнього та специфічної поведінки акторів в умовах деформації міжінституційних відносин.

Результати. Для розуміння суті надалі викладеного матеріалу, потрібно відзначити, що, з нашої перспективи, сьогодні все-таки велика частина новітніх розвідок з політології хоча б опосередковано присвячена, в тому чи іншому аспекті, саме деформуванню хрестоматійних або балових патернів політичних інститутів і міжінституційних відносин. І це зовсім не дивно, адже «ядро» цього закладено й досі флагманською сьогодні неоінституціональною парадигмою у політичній науці, яка не тільки вивчає політичну статистику та структурні особливості різних шаблонів чи дизайнів політичних інститутів і міжінституційних відносин, однак і їхню динаміку та можливі модифікації. Відтак вже певний час, але особливо на сьогодні, увагу все більшої кількості дослідників приваблюють «відхилення» від типових інституційних і відтак політичних сценаріїв.

Проблема поглиблюється за рахунок того, що різні дослідники реагують на таку специфіку поточного стану справ доволі по-різному, однак чимало з них для корекції та спрощення ситуації пропонують враховувати розмаїті інституційні і політичні модифікації (або ж дифузії чи трансформації), намагаючись їх одразу включити у все новіші та новіші типологізації і класифікації. Так, для прикладу, А. Лейпхарт свого часу за такою логікою сконструював цілих вісім типів систем правління, які він називав «гібридними» з огляду на девіації двох базових типів – парламентаризму та президенталізму [5, с. 415; 14] Однак це не є винятковою особливістю саме класифікацій політичних систем: законотворчість, політичний режим, процес урядування, конструювання партійних і виборчих систем також як окремі сфери досліджень часто дотичні саме до проблематики одиничних та системних деформацій. У таких деформаціях та модифікаціях – від певної норми або стандарту – вчені часто вбачають відхід від більш-менш загальної «інерції» конструкції політичних інститутів і міжінституційних відносин або від поведінки політичних акторів [1, с. 254].

При цьому, із одного боку, фокус уваги дослідників лежить у визначенні конкретних кейсів модифікацій, відхилень чи деформацій. Наприклад, береться до уваги те, чому у конкретній системі наявність конкретного виборчого патерну не дала закономірного партійного розподілу у складі легіслатури та як це може вплинути на спроби цієї держави в розрізі економічної і політичної модернізації, боротьби з корупцією або інтеграції у певну наднаціональну організацію тощо. З іншого боку, окремі науковці зосереджуються на визначенні певних деформацій на системному рівні, зокрема при інсталяції чи реінсталяції політичних практик, інститутів та міжінституційних відносин. Це найімовірніше можна пов'язати із загальним викликом політичної науки, зокрема політичної компаративістики, який отримав принципово нові «витки» в останні два десятиліття. Маємо на увазі, що якщо в кінці ХХ століття основною проблемою політичної науки було те, а «як підготувати країни «другого» або «третього» світу до перенесення готових форм урядування», то сьогодні на це нашарувалося також і те, «як зберегти і закріпити результати транзиту політичних інститутів», «чому трансплантовані інститути не відповідають за ефектами (а особливо у довгостроковій перспективі) базовій конструкції», «що робити із «девіантними випадками», котрі виявляють ознаки консолідації, інституціоналізації та цілісності своєї політичної системи» та «як зберегти від деформування, здавалося би, вже цілісні інститути». Безумовно, що всі перелічені та інші питання і проблеми прямо чи опосередковано пов'язані із актуальними політичними подіями та процесами, яких з тих чи інших причин не було раніше. На цьому тлі цілком очевидно, що дослідження і розробка ідей про деформації інституційного дизайну і міжінституційних відносин формулюють й усталюють свою особливу практичну актуальність і значимість, оскільки вони не тільки мають вагомий аналітичний і науковий інтерес, але й також допомагають розв'язувати (чи принаймні краще формулювати причини) конкретні політичні кризи і непорозуміння – головно інституційного і міжінституційного характеру. Саме цим поставлені дослідницькі питання беззаперечно викликають відповідний науковий інтерес, особливо серед неоінституціоналістів.

Тим не менше, навіть на тлі колосальної кількості новітніх і вже класичних доробків у душі інституціоналізму простежується те, що єдиного універсального уявлення, підходу та концепту із приводу деформації політичних інститутів та міжінституційних відносин й особливостей їхнього протікання станом на сьогодні не сформульовано, про що ми будемо говорити і деталізувати далі. Дослідники в цілому схильні формулювати власні міні-концепти, які потрібні у контексті їх досліджень, але які фактично охоплюють ту чи іншу логіку деформації, яку ми намагаємося описати, а вони пояс-

нити (наприклад, через нові класифікації). Це найчастіше пов'язано з галузевою специфікою різних дослідників, ситуативними дослідницькими викликами або особистими уподобаннями.

Продемонструвати це хочемо на підставі вже загальновідомого визначення «подвійної відповідальності урядів», до концептуалізації і практики якої найчастіше звертаються дослідники напівпрезидентських (або змішаних, як найчастіше їх називають в Україні) політичних систем або систем правління [10, с. 136]. Таке визначення і теоретично, і практично передбачає, що у деяких інституційних шаблонах за деяких специфічних політичних ситуацій може виникати проблема боротьби президента та прем'єр-міністра (разом із легіслатурою) за остаточний контроль над урядовою політикою і виконавчою владою, що результується або «зламом» інституційної логіки і міжінституційних відносин на користь одного із них, або патовою ситуацією, яка може призвести до пролонгованої кризи цілої політичної системи. Відповідно, у дослідженнях такого типу і загалом у розвідках щодо можливих інституційних деформацій і дифузій це дуже важливий концепт, тим паче, якщо у контексті напівпрезидентських систем його розглядати ширше та попарно з концептом когабітації, бо він дає дуже багато політичної свободи й уможливорює чи навіть стимулює деформацію міжінституційних відносин і дифузію політичних інститутів. Доповнюється і посилюється така логіка за рахунок того, що залежно від політичної кон'юнктури така дифузія і деформація відбуваються за різними сценаріями, оскільки «проникати» у своїх інституційних і політичних візаві можуть різні актори, базуючись на своїх операційних ресурсах [5, с. 420]. Відповідно, означеним процесам, з одного боку, неодмінно потрібно приділяти особливу увагу, навіть попри те, що вони притаманні де-факто винятково для напівпрезидентських систем. З іншого боку, в більш генералізованому баченні, коли ми намагаємося охопити феномен інституційної деформації і дифузії якомога швидше і ширше, вони, як не дивно, є надто вузькими і доволі специфічними.

Ми зараз маємо на увазі, що інституційні деформації та дифузії можуть мати доволі різну інституційну та політичну природу і логіку. Для прикладу, ми звертаємось до досліджень Т. Фрая [4], який акцентував увагу головно на специфіці поставитарної імплементації політичних інститутів у рамках кейсів деяких постсоціалістичних країн, генеруючи, при цьому, різні ефекти й особливості. В умовах політичної невизначеності, зазначає цей дослідник, окремі вето-актори політичного процесу (судячи із підбору кейсів та загальної логіки, здебільшого така поведінка є прерогативою президентів) можуть нав'язувати іншим акторам чи інститутам зміну інституційних та політичних спроможностей, однак робити це поза межами формального шаблону

й дизайну. Відтак Т. Фрай більшу частину своєї розвідки присвятив різним причинам та передумовам селекції конкретної форми взаємовідносин головних політичних інститутів, з-поміж яких культурні, економічні та електоральні, побудовані на основі створення балансу політичних акторів тощо. З огляду на це, власне деформації політичних інститутів (навіть без їхнього спеціального найменування чи термінології) він розуміє як «залишкові повноваження». Вони відрізняються від «специфічних» повноважень політичних інститутів тим, що в умовах певного тригера – кризи в одному із перерахованих аспектів селекції – один з інститутів заповнює собою сферу повноважень іншого інституту і відтак модифікує міжінституційні відносини та політичний процес. Як наслідок, означений концепт залишкових повноважень є цікавим для нашого дослідження, оскільки він опосередковано розглядає аналізовані нами феномени. Проте він все-ж таки не може виступати «ядром» для подальших пошуків, втім числі через свою теоретико-методологічну вузькість. Річ у тому, що в контексті такого підходу йдеться здебільшого про етап структурування нових демократій та більш предметно – про етап політичних спадів і криз у їхньому становленні. Це, з одного боку, безумовно відповідає наповненню деформації і дифузії, проте, з іншого боку, не охоплює їх повністю, оскільки не включає країни, які не в стані транзиту загалом і консолідовані демократії зокрема.

Ще одним таким дослідницьким і методологічним кейсом-предтечою, на нашу думку, є напрацювання Дж. Острова [8], що в одній зі своїх праць розглядав випадок авторитарних інститутів і міжінституційних відносин між легіслатурою та урядовим кабінетом за виконавчий і новостворений президентський домен на прикладі пізнього СРСР та ранньої РФ. Навіть попри те, що використані автором емпіричні дані на сьогодні є більше матеріалом для історичного дослідження, розвідка Дж. Острова все-таки важлива декількома методологічними аспектами дослідження деформації політичних інститутів та їхньої дифузії. Фактично, на нашу думку, дослідник охопив низку параметрів, які потім почали дуже широко використовуватися в роботі з новітніми кейсами інституційної дифузії. Зокрема і в дослідженнях згаданих вище напівпрезидентських систем правління, навіть попри те, що вони низкою західних вчених трактуються як випадки так званої парламентської демократії. З іншого боку, саме момент й умова інсталяції інституту всенародно виборного президента тут є надзвичайно важливою, оскільки це теж демонструє випадок дифузії «старих» і стійких політичних інститутів у «новий» чи новостворений інституційний дизайн, а відтак деформацію міжінституційних відносин на ґрунті появи нового поля політичної змагальності.

Задля охоплення цих явищ Дж. Остров використовує декілька умовних дослідницьких «лінз».

По-перше, він розглядає специфіку організації легіслатури та вплив її елементів на розгортання ймовірної міжінституційної дифузії. Він починає з того, що розподіляє всі легіслатури на два умовних «ідеальних» типи: легіслатури, орієнтовані на партійну взаємодію, основною суттю яких є обговорення і публічні дебати стосовно урядових політик; легіслатури, організовані довкола комітетів, магістральною суттю яких є технологічний підхід до законотворчості, а не обговорення загального курсу країни. Від себе додаємо, що такий структурний підхід є доволі цікавим переосмисленням загальноприйнятої типології легіслатур. Упродовж всієї своєї розвідки [8, с. 413–433] Дж. Остров демонструє, що залежно від обраної конструкції легіслатур можуть посилюватися або послаблюватися не лише окремі внутрішні елементи органу законодавчої влади (що можна очікувати імпліцитно, бо конструкція, орієнтована на партійну роботу в системі з нульовою сумою, буде закономірно послаблювати парламентські комітети). Натомість посилення окремих елементів впливає на зв'язки з іншими інститутами, адже перші мають різну афіліацію по відношенню других і різний набір відповідальностей та міжінституційних відносин, що створює деяку мінливість навіть у ситуації більш стабільних і закономірних політичних систем.

По-друге, Дж. Остров також говорить про занепад і «відмирання» окремих функціональних особливостей політичних інститутів під впливом зовнішнього або внутрішнього дисонансу. Це часто з'являється у подальших дослідженнях інших авторів [1, с. 255], коли один або декілька елементів стабільної політичної системи наче «стираються» і модифікуються або під впливом нових політичних запитів від різних вето-акторів, або під впливом зовнішніх/внутрішніх політичних криз, таких як «пат» щодо урядової відповідальності [8, с. 430]. Відповідно, всі ці перелічені «лінзи» важливі тому, що вони пропонують достатньо чітке окреслення передумов подальших дій і подій, які ми можемо проінтерпретувати не інакше, як дифузію політичних інститутів і міжінституційних відносин. Власне, описані «речі» й умови і виступають базою для фактичного проникнення одних інститутів у підвідомчі сфери інших інститутів. Тим паче, що інколи, зокрема залежно від інтенсивності модифікації та гнучкості політичного й конституційного патерна, це приводить до формальної модифікації політичних інститутів і міжінституційних відносин [1, с. 256].

Емпіричним виявом таких особливостей інституційних модифікацій і змін, зі слів Дж. Острова, була конкретна політична ситуація, коли, приміром, останній очільник Верховної Ради РСФСР/РФ (далі Голова Ради) Р. Хасбулатов на тлі змін в ході колапсу Радянського Союзу використав політичну ситуацію фрагментації та нерозвиненості реальної політичної конкуренції для концентрації політич-

них ресурсів й інституційних і політичних афіліацій довкола власної посади. Зокрема, ми говоримо про конституційні повноваження, які він в односторонньому порядку перейняв від деяких інших інститутів, та про вплив на бюджетну політику, над якою він мав неподільний контроль, а отже детермінував й інші сфери урядової політики і законотворчої діяльності. Додаймо, що в контексті вивчення динаміки політичних режимів і їхніх транзитів – а саме така ситуація тоді була на тлі краху СРСР – таку міжінституційну дифузію можна розглядатися як спробу інсталяції навіть «цезаристського» типу одноосібної автократії зі зламом суті попередніх політичних інститутів, але при збереженні їхньої форми в якості політичної ширми. Враховуючи авторитарний контекст, можна побачити динаміку заміни одного авторитарного режиму іншим, який проте виявився не надто вдалим, оскільки «програв» політичну і навіть системну конкуренцію гібридному режиму на чолі із тодішнім президентом. Із одного боку, це було подібно, а із іншого – відмінно, забігаючи наперед, від режиму В. Путіна, котрий скористався схожим патерном деформації політичних інститутів, але використав для цього саме президентський домен повноважень, однак це вже тематика для окремого дослідження.

Повертаючись до того ж Р. Хасбулатова, ми бачимо як відсутність реальної політичної змагальності вплинула, за поясненням Дж. Острова [8, с. 433], на відсутність реальної партійно-політичної роботи. Річ у тому, що безпосередньо значна фракціоналізація депутатів і їхніх груп в той період посприяла тому, що єдиним стабільним органом законотворчості виступали парламентські комітети, які працювали в тісній співпраці з відповідними урядовими відомствами, а тому координація роботи з якими відбувалася за прямої участі Голови Ради. При цьому, партійна або політична фракціоналізація не є визначальною особливістю тільки автократичного режиму, адже може впливати на деформацію міжінституційних відносин навіть при демократичному урядуванні. Щоправда, контекст суттєво відрізняється, оскільки надмірна фракціоналізація парламенту сприяє більшій вірогідності пожвавлення впливу президента на урядову політику навіть усупереч формально більшій ролі прем'єр-міністра, однак для цього потрібне виконання вимоги відсутності в останнього солідної підтримки у легіслатурі. Адже попри те, що президент може мати формально менший вплив у цьому аспекті – особливо якщо це з приводу дуалізму виконавчої влади, – фрагментація легіслатури все-ж дозволяє йому деформувати формат міжінституційних відносин для нарощування свого політичного ресурсу і послаблення політичного впливу прем'єр-міністра [10, с. 153].

Разом з цим і повертаючись до вибраного нами емпіричного кейсу, варто відзначити, що в його рамках ситуація мала схожий патерн, але інститут-бенефіціар фрагментації, щодо якого відбувався роз-

поділ урядового контролю, був іншим. Зокрема, ілюстративно, що парламентарі розглядали свою законотворчу роботу тільки винятково чи головно як трамплін для входження у вищий управлінський ешелон, що врешті підривало і без того невисоку легітимність та функціональність легіслатури як майданчика реальної політичної боротьби. Найбільше це стосувалося голів комітетів парламенту, котрі мали реальний вплив на формування порядку денного у легіслатурі, а отже як наслідок із цього приводу не виникала ситуація залежності адженди від ініціативи уряду й апарату Голови Ради [8, с. 430]. До цього вартує додати, що вже згаданий контроль Р. Хасбулатова за бюджетуванням операціоналізувався через загальний та безумовний консенсус із цього питання, який, як вдало відзначали тодішні депутати, був винятково спричинений головою центрального комітету. Та й загалом, саме існування навіть найменшої форми консенсусу з одного з найбільш контраверсійних і обговорюваних питань безумовно повинне викликати підозри та інтерес у вчених, що спеціалізуються на вивченні легіслатур та законодавчого процесу. В реальності це, зокрема, досягалося через специфічний інструментарій, а саме: у ситуаціях можливого спротиву депутатів відбувалося «дроблення» річного бюджету на квартальні бюджети; під загрозою розпуску легіслатури, її затяжної дисфункції і різних ймовірних позаінституційних наслідків депутати були просто змушені кооперуватися з Головою Ради.

Введення посади президента і, відповідно, подвійної відповідальності уряду в не спинили Р. Хасбулатова у його спробах концентрації владних повноважень. Базуючись на загальному хаосі в легіслатурі і попередній концентрації додаткових повноважень, він продовжив жваво наполягати на тому, що він, як «голова вищої ради» або «одноосібний представник» легіслатури, має таку ж легітимність, як і президент, що, ясна річ, не відповідало конституційному патерну. На практиці виявилось це у тому, що той же Р. Хасбулатов продовжив не тільки видавати укази чи декрети із виконавчими розпорядженнями та формулювати порядок денний, але й почав використовувати свої повноваження для дій за рамками політичних інститутів, зокрема таких, як створення проурядових медіа або парамілітарних організацій. Окрім того, він часто контактував із урядовцями різних рівнів – від міністрів до дрібних урядовців, – зокрема для забезпечення їх особистої лояльності та відповідальності саме перед ним. Відповідно, деформація фактичної урядової відповідальності в процесі цього політичного та міжінституційного конфлікту набула такого масштабу, що в середовищі вищих управлінських кіл закріпилося твердження що ані президент, ані легіслатура в особі Голови Ради, ані будь-хто інший в цьому розрізі не мають жодного впливу на уряд в цілому чи на окремих міністрів. Таким чином інколи формува-

лось деформоване уявлення, що уряд не є відповідальним ні перед ким, що вочевидь зовсім не відповідало конституційному й інституційному шаблону і просто здоровому глузду. У підсумку цей кейс дійсно доцільно вважати сценарієм повної деформації урядової підзвітності на конкретний момент часу [8, 431].

Повертаючи проаналізований випадок у теоретичне спрямування, доцільно констатувати, в тому числі для користі подальшого дослідження, що цей приклад добре ілюструє динаміку дифузії політичних інститутів і деформації міжінституційних відносин. Зокрема, на його тлі можна констатувати, що незалежно від диспозицій політичних акторів, хоча зважаючи на них як таких, дифузія відбувається доволі невеликими поступальними кроками «проникнення» домену одного політичного інституту в інші, звісно за умови, що ці інститути суміжні. Цікаво, що відповідно до досліджень А. Пшеворські [11] і П. Пірсона [9] взаємопроникнення повноважень різних політичних акторів й інститутів пов'язане із самою суттю демократичного (або й квазідемократичного і недемократичного, як було проілюстровано вище) процесу, сконцентрованого довкола певної інституційної угоди щодо розподілу політичних ресурсів і політичної влади. В її рамках кожен із акторів перебуває у ситуації консенсусу та низьких політичних ставок, що за умови конфронтації і, відповідно, високих політичних ставок прагне видозмінити баланс сил на свою користь невеликими політичними та конституційними модифікаціями, оскільки радикальна зміна позицій найчастіше не дасть закріпити бажаний розподіл сил для відповідного актора саме у довгостроковій перспективі (головно через опір інших акторів й інститутів). Щоправда, А. Пшеворські відзначає більшу вірогідність «гри з малими ставками», тобто умов консолідованої демократії, уникнути таких модифікацій за рахунок рівномірності політичного процесу, стійкості конституційних процедур та більшої лінійності політичної інерції. У цьому є і внутрішня логіка, адже чіткість правил і можливість суттєвих політичних втрат впливає на бажання вето-акторів замінити, замістити та модифікувати деяких своїх візаві, проте це загалом нівелюється або випадками заміщення інститутів через авторитаризацію політичного режиму та міжінституційних відносин [1, с. 252], або ж в рамках перерозподілу повноважень у навіть стабільних демократіях, головно коли йдеться про кейси напівпрезидентських систем [1, с. 261–265; 2; 5, с. 461; 12; 10, с. 145–155].

На підставі цього бачимо, що аналізована нами проблематика доволі добре розкривається партикулярно – найперше через оброку одиничних випадків дифузії і деформації політичних інститутів та міжінституційних відносин. Проте залишається питання, чи відомі нам хоча б спроби концептуалізувати відповідні процеси на загальному теоретичному рівні, навіть якщо і в рамках відмінних від

наших теоретичних конструкцій. Першим, що приходить до уваги, можуть вдало слугувати так звані індекси вимірювання президентської сили або влади, в тому числі авторства М. Шугарта і Дж. Кері, що вимірює формальні і фактичні можливості глави держави впливати на політичний процес й інші політичні інститути [13]. Так, фокус тут відмінний від нашого, але він ширший, ніж у вже згаданих концептів, оскільки охоплює якщо не всі політичні системи, то принаймні всі, які містять посаду президента (за визначенням, системи з відсутнім інститутом президента випадають із переліку кейсів, але їх можна включити, якщо модифікувати шкалу оцінювання для врахування від'ємного результату). Водночас у такому підході простежується й інша негативна сторона, зокрема те, що індекс все-таки більше орієнтований на формальні показники вимірювання сили президентів, однак, як ми вже помітили, дифузія інститутів та міжінституційних відносин здебільшого відбувається через комбіновані формально-фактичні модифікації інституційного шаблону [10, с. 144].

Врешті, найбільш же близьким до загальної концептуалізації феномена дифузії та деформації інститутів і міжінституційних відносин, на нашу думку, є дослідження інституційного дизайну авторства І. Джізеппе [5]. Дослідник охоплює окреслюванні нами феномени головню в контексті свого переосмислення старих або ж класичних структурних класифікацій політичних систем. У рамках свого дослідження він приходить до думки, що демократичні політичні системи типово варіюють за трьома базовими параметрами: базовий дизайн інституційних ролей, розподіл інституційних ресурсів у їхніх рамках й особливості міжінституційних відносин у рамках різних арен інституційних конфронтацій. З одного боку, це все ще прямо не стосується інституційних дифузій і деформацій як таких, оскільки дослідження автора спрямоване на створення нової типології політичних систем (як це робили й інші дослідники раніше, які бачили певні модифікації й атиповості міжінституційних відносин і на цьому тлі прагнули їх кластеризувати), яка була б менше сконцентрована довкола структурних характеристик і конституційного дизайну. З іншого боку, як видно із логіки конструювання базових параметрів, І. Джізеппе намагається сконцентруватися на динамічному розподілі інституційних повноважень та спроможностей. Для цього до стандартного уже конституційного або навіть інституційного каркасу додаються іще два виміри, які спрямовані не просто на пояснення динаміки міжінституційних відносин, а і повинні з'ясувати їхню деформацію у процесі зміни фактичних диспозицій політичних інститутів один відносно одного тощо [5].

І це цілком логічно та виправдано, адже інституційні шаблони генерують певні процедурні ресурси, які імпліцитно присутні у самих інститу-

тах, набуваються і виформовуються у контексті відносин з іншими інститутами та формуються у процесі діяльності і розвитку кожного окремого інституту в ході політичних та міжінституційних відносин. Вони отримують вираження в унікальних наборах вето-повноважень, які є специфічними для окремого інституту або ж спільними для двох і більше інститутів та акторів. Як результат, в рамках певного шаблону ці ресурси можуть бути розділені, а система збалансованою і навіть із окремими незалежними інститутами. З іншого боку, ці ресурси можуть бути і злитими, що сприятиме додатковій конфронтації чи кооперації на їхній базі. Це безпосередньо може створити ситуацію або дифузії одного інституту в інший, або ж посприяти їхньому паралельному взаємопроникненню. Врешті-решт, цементується все це аренами застосування цих ресурсів, які формуються наявним типом інститутів і міжінституційних відносин та переважно є окремими політиками, щодо яких ведеться політичний торг. З цього слідує, що залежно від ресурсної бази ці арени здатні виявляти різні види деформації політичної системи, певним чином віддалені або ж модифіковані від її конституційного прообразу чи дизайну.

Відтак, як можемо побачити у підсумку, окреслена нами проблематика є доволі важливою для розуміння проблем інституційного дизайну. Як правило, дослідники і вчені останніх десятиліть виявляли посилену увагу до окреслених нами феноменів дифузії політичних інститутів і деформації міжінституційних відносин. Ба більше, вага і значимість питання зростає з кожним роком і кожним новим аналітичним ракурсом, актуалізуючись паралельно з подальшим розвитком неоінституціональної парадигми. Це пов'язано із декількома особливостями. По-перше, досить ілюстративно, що дифузія та деформація політичних інститутів є наскрізним феноменом, котрий характерний для всіх типів політичних режимів. Врешті, яка би диспозиція правил та практик не існувала у політичній системі, за рахунок своєї динаміки вона так чи інакше схиляється до деформації. Причини, наслідки і механізми щоправда відрізняються, що пояснює внутрішньо-режимну мінливість, при цьому зберігаючи загальну логіку протікання цього процесу, що дозволяє бачити його як цілісний і цілком досліджуваний феномен. По-друге, ці процеси не є односторонніми – суто формальними або фактичними. Різні політичні інститути використовують всі наявні у них ресурси та практики задля того, щоб схилити перерозподіл влади у свою сторону, результуючи гегемонію, баланс або субординацію в конкретний момент часу. Відтак дифузія і деформація інститутів і міжінституційних відносин розгортаються в достатньо широкому форматі, для того, щоб не бути охопленими партикулярними та статичними дослідженнями.

Висновки. Підсумовуючи, вартує зазначити, що на сьогодні ми і досі бачимо недостатньо широку концептуалізацію аналізованих явищ дифузії та деформації політичних інститутів і міжінституційних відносин. Натомість вчені виокремлюють низку суміжних за своєю суттю концептів, які мають партикулярний характер і не можуть охопити явища інституційної дифузії та деформації в цілому, через що вони не здатні систематизувати й більш складні моделі міжінституційних взаємовідносин. Додається до цього і те, що громіздкість цих конструкцій заважає їхній ефективній та гнучкій операціоналізації в інших дослідженнях. Із цим ми пов'язуємо ще один висновок – потребу у ще більш ємкому понятті, котре би характеризувало набір ключових ресурсів, спроможностей, повноважень, арен й інших аспектів політичних інститутів та міжінституційних відносин, через які можна швидко і точно охарактеризувати наявність чи відсутність дифузії. Таким чином дифузії політичних інститутів та деформації міжінституційних відносин пояснюють суть та принципи загальної взаємодії політичних інститутів через взаємопроникнення їхніх концептуальних параметрів, що важливо із огляду на формування принципово нової перспективи вивчення політичних систем у рамках різних типів політичних режимів, зокрема на предмет їх мінливості й атиповості. Саме зважаючи на це, важливо і надалі продовжувати у напрямку концептуалізації та верифікації цих і суміжних феноменів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Alexander G. Institutions, path dependence, and democratic consolidation. *Journal of theoretical politics*. 2001. Vol. 13. No. 3. P. 249–269. URL: <https://doi.org/10.1177/095169280101300302>
2. Chapman G. *The third republic of France: the first phase 1871–1894*. Macmillan, 1962. 433 p.
3. Elgie R. *Semi-Presidentialism in Europe*. Oxford University Press, 1999. 334 p.
4. Frye T. A politics of institutional choice. *Comparative political studies*. 1997. Vol. 30. No. 5. P. 523–552. URL: <https://doi.org/10.1177/0010414097030005001>
5. Ieraci G. Power in office: presidents, governments, and parliaments in the institutional design of contemporary democracies. *Constitutional political economy*. 2020. Vol. 32. No. 4. P. 413–430. 2020. URL: <https://doi.org/10.1007/s10602-020-09318-2>
6. Lax A. J. *Conservatism and constitutionalism: The Baldwin government, 1924–29*. Thesis. 1979. 481 p.
7. Metcalf L. K. Measuring presidential power. *Comparative political studies*. 2000. Vol. 33. No. 5. P. 660–685. URL: <https://doi.org/10.1177/0010414000033005004>
8. Ostrow J. M. Institutional design and legislative conflict. *Communist and Post-Communist Studies*. 1996. Vol. 29. No. 4. P. 413–433. URL: [https://doi.org/10.1016/s0967-067x\(96\)80024-9](https://doi.org/10.1016/s0967-067x(96)80024-9)
9. Pierson P. Increasing returns, path dependence, and the study of politics. *American political science*

review. 2000. Vol. 94. No. 2. P. 251–267. URL: <https://doi.org/10.2307/2586011>

10. Protsyk O. Politics of intraexecutive conflict in semipresidential regimes in Eastern Europe. *East European politics and societies: and cultures*. 2005. Vol. 19. No. 2. P. 135–160. URL: <https://doi.org/10.1177/0888325404270672>

11. Przeworski A. Some problems in the study of the transition to democracy. O'Donnell G., Schmitter P.C., Whitehead L. *Transitions from authoritarian rule: Comparative perspectives*. The Johns Hopkins University Press. 1986. Vol. 3.

12. Roper S. D. Are all semipresidential regimes the same? A comparison of premier-presidential regimes. *Comparative politics*. 2002. Vol. 34. No. 3. P. 253–276. URL: <https://doi.org/10.2307/4146953>

13. Shugart M. S., Carey J. M. *Presidents and assemblies: constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge University Press, 1992. 316 p.

14. Vatter A. Lijphart expanded: three dimensions of democracy in advanced OECD countries?. *European political science review*. 2009. Vol. 1. No. 1. P. 125–154. URL: <https://doi.org/10.1017/s1755773909000071>

REFERENCES:

1. Alexander, G. (2001). Institutions, Path Dependence, and Democratic Consolidation. *Journal of Theoretical Politics*, vol. 13, no. 3, pp. 249–269. <https://doi.org/10.1177/095169280101300302>
2. Chapman, G. (1962). *The Third Republic of France: The First Phase, 1871–1894*. New York: St Martin's.
3. Elgie, R. (1999). *Semi-presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
4. Frye, T. (1997). A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies. *Comparative Political Studies*, vol. 30, no. 5, pp. 523–552. <https://doi.org/10.1177/0010414097030005001>
5. Ieraci, G. (2021). Power in Office: Presidents, Governments, and Parliaments in the Institutional Design of Contemporary Democracies. *Constitutional Political Economy*, vol. 32, no. 4, pp. 413–430. <https://doi.org/10.1007/s10602-020-09318-2>
6. Lax, A. J. (1979). *Conservatism and Constitutionalism: The Baldwin Government, 1924–1929* [PhD dissertation]. London: London King's College.
7. Metcalf, L. K. (2000). Measuring Presidential Power. *Comparative Political Studies*, vol. 33, pp. 660–685. <http://dx.doi.org/10.1177/0010414000033005004>
8. Ostrow, J. M. (1996). Institutional Design and Legislative Conflict. *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 29, no. 4, pp. 413–433. <https://www.jstor.org/stable/45301991>
9. Pierson, P. (2000). Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review*, vol. 94, pp. 251–267. <https://doi.org/10.2307/2586011>
10. Protsyk, O. (2005). Politics of Intraexecutive Conflict in Semipresidential Regimes in Eastern Europe. *East European Politics and Societies: and Cultures*, vol. 19, no. 2, pp. 135–160. <https://doi.org/10.1177/0888325404270672>

11. Przeworski, A. (1986). Some Problems in the Study of the Transition to Democracy. In G. O'Donnell, P. C. Schmitter, & L. Whitehead (Eds.), *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*. The Johns Hopkins University Press, vol. 3.

12. Roper, S. D. (2002). Are All Semipresidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Regimes. *Comparative Politics*, vol. 34, no. 3, pp. 253–276. <http://dx.doi.org/10.2307/4146953>

13. Shugart, M., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.

14. Vatter, A. (2009). Lijphart expanded: Three dimensions of democracy in advanced OECD countries? *European Political Science Review*, vol. 1, no. 1, pp. 125–154. <https://doi.org/10.1017/S1755773909000071>

Formation and state of research on deformation and diffusion of political institutions and inter-institutional relations in political science

Mykhailyshyn M. O.

Postgraduate Student at the Department of Political Science

Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-4377-6821

The study of the deformation and diffusion of political institutions and inter-institutional relations is becoming increasingly important in contemporary political science. This issue is important for understanding the dynamics of political systems and institutional design, as it covers different types of regimes and explains the variability of political institutions within different institutional rules and contexts. However, despite the considerable attention of researchers to certain aspects of this phenomenon, there is still a lack of its holistic conceptualization. This is evident from the author's analysis of the history of existing studies on institutional design, which reveals inaccuracies and problems of previous approaches, in particular due to the unidirectionality of the basic categories and research lenses of the latter. In view of this, the purpose of the present study is to analyze the existing elaborations on the phenomena of deformation and diffusion of political institutions, as well as to conceptualize these phenomena and demonstrate their scientific potential. In order to achieve this goal, the article provides a retrospective review of previous developments in various areas of institutional research, compares relevant cases, and substantiates its own concepts based on them. For this purpose, the author first analyzes the scientific works of various researchers who have studied certain aspects of deformation and diffusion of political institutions or related processes from different perspectives. The study found that the phenomena of deformation and diffusion of political institutions are common to all types of political regimes. However, the causes, consequences, and mechanisms of these processes may differ. These processes are complex, encompassing both formal and actual aspects of the functioning of political institutions. It was revealed that the existing concepts are particularized and cannot fully cover the phenomena of institutional diffusion and deformation. In particular, the author emphasizes the need to develop a more comprehensive concept that would characterize a set of key resources, capacities, powers, and arenas of political institutions for a quick and accurate assessment of the presence or absence of diffusion or deformation. The author proposes to consider the diffusion of political institutions and deformation of inter-institutional relations as a principle of general interaction of political institutions through the diverse interpenetration of their conceptual parameters. This introduces a novel perspective on the study of political systems, particularly with regard to their volatility and atypicality.

Key words: political institutions, diffusion of political institutions, deformation of inter-institutional relations, new institutionalism, political systems, institutional design.